

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ОЗНАЙОМЛЕННЯ УЧНІВ З ЕЛЕМЕНТАМИ ДІЛОВОГО МОВЛЕННЯ В УМОВАХ НУШ

FORMING FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS' READINESS FOR INTRODUCING THE UNITS OF BUSINESS SPEECH TO YOUNG LEARNERS AT THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

У статті обґрунтовано необхідність підвищення ефективності теоретико-методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи зі стилістики української мови і культури ділового мовлення в педагогічних закладах вищої освіти; проаналізовано результати діагностичного дослідження стану готовності студентів III курсу спеціальності 013 Початкова освіта до ознайомлення учнів з елементами ділового мовлення на уроках української мови в 2–4 класах НУШ. Експериментальне дослідження проводилося на базі Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка. Метою лінгвопедагогічного експерименту було визначення рівнів сформованості теоретичного (лінгвістичного) і методичного компонентів готовності майбутніх учителів до проведення роботи над текстами офіційно-ділового стилю на уроках української мови і розвитку мовлення в початкових класах. У процесі дослідження використано такі методи наукового пошуку: 1) теоретичні: аналіз й узагальнення наукової літератури з досліджуваної проблеми; теоретичне осмислення педагогічного досвіду вчителів початкової школи для аналізу стану проблеми в шкільній практиці; зіставлення й узагальнення здобутих даних із метою розроблення критеріїв і визначення рівнів сформованості стилістичної і лінгводидактичної компетентностей студентів; 2) емпіричні: педагогічне спостереження, бесіди, анкетування, тестування, кількісний і якісний аналіз здобутих даних для виявлення стану готовності майбутніх педагогів до ознайомлення учнів з елементами ділового мовлення.

Результати аналізу даних діагностичного дослідження засвідчили, що більшість студентів III курсу спеціальності 013 Початкова освіта Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка мають середній рівень сформованості теоретичного (лінгвістичного) й методичного компонентів готовності до роботи над текстами офіційно-ділового стилю на уроках української мови і розвитку мовлення в 2–4 класах НУШ. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в теоретичному обґрунтуванні й практичному розробленні комплексної моделі теоретико-методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативно-стилістичної компетентності учнів у процесі сприймання і відтворення, продукування й редагування елементарних висловлювань офіційно-ділового стилю.

Ключові слова: офіційно-діловий стиль, ділове мовлення, стилістична робота,

учителі початкової школи, лінгвістичний і методичний компоненти готовності.

The article justifies the necessity to enhance the effectiveness of future primary school teachers' theoretical and methodological training in stylistics of the Ukrainian language and culture of business speech at teacher training institutions of higher education. The outcomes of the diagnostic study of the third-year students' readiness (Code and Program Subject Area 013 Primary Education) for introducing the units of business speech to young learners at the Ukrainian Language lessons in the second-fourth forms at the New Ukrainian School are analyzed.

The experimental study was carried out at T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium". The experiment was aimed at determining the levels of forming theoretical (linguistic) and methodological components of future primary school teachers' readiness for work on the texts of the formal business style at the Ukrainian Language and Speech Development lessons. The applied methods were as follows: 1) theoretical: analysis and generalization of scientific literature on the study issue; theoretical interpretation of primary school educators' teaching experience in an attempt to analyze the problem under study at schools; comparison and generalization of the obtained data to determine the criteria and levels of students' stylistic and linguodidactic competences; 2) empirical: pedagogical observation and conversations, questioning, testing, quantitative and qualitative analysis of the obtained data to determine the level of students' readiness for work on introducing the units of business speech to young learners.

The diagnostic study results of the data analysis indicate that the majority of the third-year students of T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium" (Code and Program Subject Area 013 Primary Education) have an average level of forming theoretical (linguistic) and methodological components of readiness for work on texts of formal business style at the Ukrainian Language and Speech Development lessons in the second-fourth forms at the New Ukrainian School. From our points of view, prospects for the further research are in the theoretical justification and practical design of an integrated model of future primary school teachers' theoretical and methodological training for forming young learners' communicative and stylistic competences while analyzing, reproducing, producing and editing basic utterances in the formal business style.

Key words: formal business style, business speech, work on stylistics, primary school teachers, linguistic and methodological components of readiness.

УДК 378:373.3.091.12.011.3-051]:
811.161.2'38
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/30-1.37>

Янко Н.О.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри мов і методики
їх викладання
Національного університету
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка

Максак І.В.,
викладач кафедри мов і методики
їх викладання
Національного університету
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка

Паршукова М.В.,
студентка II курсу магістратури
факультету дошкільної,
початкової освіти і мистецтв
Національного університету
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка

Постановка проблеми в загальному вигляді. Реформування системи початкової освіти в контексті реалізації Концепції «Нова укра-

їнська школа» зумовлює необхідність підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, здатних забезпечити

всебічний розвиток особистості дитини, її талантів, формування в неї ключових і предметних компетентностей, наскрізних умінь, що сприятимуть готовності до життя в демократичному й інформаційному суспільстві, продовження навчання в основній школі [1; 2].

Пріоритетом початкової мовної освіти в Новій українській школі (далі – НУШ) є формування комунікативної компетентності учнів, яка виявляється у здатності спілкуватися українською мовою для духовного, культурного й національного самовияву, послуговуватися нею в особистому й суспільному житті, міжкультурному діалозі [1; 3–5]. Очевидно, що в контексті нашого дослідження досягнення кінцевої освітньої мети передусім залежить від ґрунтовної лінгвістичної і методичної підготовки вчителя початкової школи до організації й проведення роботи над текстами офіційно-ділового стилю на уроках української мови і розвитку мовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Ретроспективний аналіз лінгводидактичної літератури засвідчив, що ще в 70-х рр. ХХ ст. методисти М. Львов, Л. Нечай, М. Пентиліук, В. Сухомлинський, Т. Чижова та ін. обґрунтовували доцільність проведення стилістичної роботи на уроках рідної мови в початковій школі. Вони зазначали, що учні 2–3 класів спроможні не лише знаходити певні мовностилістичні засоби, з'ясовувати їхнє значення та емоційно-оцінне забарвлення, а й добирати їх відповідно до мети і сфери спілкування, інтуїтивно визначати приналежність тексту до певного стилю, виявляти елементарні стилістичні помилки і недоліки. У сучасних дослідженнях із лінгводидактики (В. Бадер, М. Вашуленка, О. Вашуленко, Н. Грони, О. Колесової, В. Собко, Л. Сугейко, Н. Янко та ін.) визначено сукупність комунікативно-стилістичних умінь, необхідних для побудови текстів різних типів і стилів; теоретично обґрунтовано найважливіші принципи стилістичної роботи, здійснено спроби виокремити ефективні технології, методи і прийоми, форми роботи з розвитку стилістично диференційованого мовлення здобувачів початкової освіти. Огляд дисертаційних досліджень і наукових публікацій дає змогу зробити висновок, що більшість із них присвячені питанням навчання стилістики української мови, у тому числі й розвитку ділового мовлення, учнів 5–11 класів (П. Кордун, І. Кучеренко, М. Марун, А. Нікітіна, М. Пентиліук та ін.), кілька наукових розвідок – формуванню стилістичної компетентності майбутніх учителів (В. Бабенко, Н. Баранник, В. Каліш, І. Нагрибельна, Л. Сугейко, О. Попова, А. Попович). Отже, проблема ознайомлення учнів початкової школи з елементами ділового мовлення та підготовки до такої роботи майбутніх педагогів цієї ланки освіти залишається малодослідженою.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Спостереження за освітнім процесом на уроках української мови, бесіди з учителями початкової школи дають підстави стверджувати, що ознайомленню учнів із функціональними ознаками і семантико-структурними особливостями текстів офіційно-ділового стилю приділяється мало уваги. У шкільній практиці терміни «ділове мовлення», «діловий текст» та «наукове мовлення», «науковий текст» нерідко уживаються вчителями як синонімічні, що абсолютно неприпустимо. Більшість педагогів застосовують одноманітні технології, вправи і завдання в процесі спостереження й аналізу зразків ділового мовлення, що призводить до низки помилок і недоліків під час продукування учнями власних висловлювань офіційно-ділового стилю. На наш погляд, основними причинами несистематичності проведення стилістичної роботи в початковій школі є недостатній рівень знань учителів зі стилістики української мови та методики навчання її елементів дітей молодшого шкільного віку, обмежена кількість навчально-методичної літератури з означеної проблеми.

Мета статті полягає в дослідженні стану сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до ознайомлення учнів з елементами ділового мовлення на уроках української мови в 2–4 класах НУШ.

Виклад основного матеріалу. Лінгвопедагогічний експеримент проводився на базі Національного університету «Чернігівський колеґіум» імені Т.Г. Шевченка. У діагностичному дослідженні взяли участь 64 студенти III курсу денної і заочної форм навчання спеціальності 013 Початкова освіта. Метою дослідження було визначення рівнів сформованості теоретичного (лінгвістичного) і методичного компонентів готовності майбутніх учителів початкової школи до проведення роботи над текстами офіційно-ділового стилю на уроках української мови і розвитку мовлення.

Для з'ясування рівня оволодіння студентами знаннями зі стилістики української мови і культури ділового мовлення використовувалися метод тестування та виконання контрольних завдань. З огляду на логіку дослідження, рівні засвоєння мовних знань і сформованості мовленнєвих умінь студентів ми визначали за такими критеріями: 1) оволодіння основними поняттями й категоріями лінгвістики і стилістики тексту; 2) розуміння закономірностей функціонування української літературної мови в різних сферах комунікації; 3) усвідомлення основного призначення, сфери вживання, екстралінгвістичних та інтралінгвістичних чинників різних стилів, у тому числі офіційно-ділового; 4) засвоєння підстилів і жанрів, структурних особливостей та вимог до оформлення текстів офіційно-ділового стилю; 5) опанування норм

українського ділового мовлення, уміння аналізувати й доцільно вживати мовностилістичні засоби у процесі сприймання, створення і редагування висловлювань офіційно-ділового стилю.

Диференціація результатів контрольного зрізу дала змогу визначити чотири рівні засвоєння студентами знань і сформованості практичних умінь зі стилістики української мови та культури ділового мовлення:

– **високий:** студент вільно оперує основними поняттями й категоріями стилістики і лінгвістики тексту; у процесі самостійної роботи правильно визначає стильову приналежність усіх текстів (або припускається 1 помилки), обґрунтовує свою думку; розрізняє підстилі й жанри реалізації офіційно-ділового стилю; дотримується структурних особливостей побудови і вимог до оформлення текстів офіційно-ділового стилю; володіє нормами українського ділового мовлення; доцільно добирає та вживає мовні засоби у процесі створення і редагування висловлювань офіційно-ділового стилю;

– **достатній:** студент володіє основними поняттями й категоріями стилістики і лінгвістики тексту; у процесі самостійної роботи здебільшого правильно визначає стильову приналежність текстів (припускається 2 помилок), частково обґрунтовує свою думку; переважно розрізняє підстилі й жанри реалізації офіційно-ділового стилю; допускає 1–2 помилки у структурній організації та оформленні текстів офіційно-ділового стилю; частково не дотримується норм українського ділового мовлення, у процесі створення і редагування текстів офіційно-ділового стилю припускається незначної кількості помилок і недоліків у доборі та вживанні мовних засобів;

– **середній:** студент має часткове уявлення про поняття й категорії стилістики і лінгвістики тексту; у процесі самостійної роботи правильно визначає стиль половини із запропонованих текстів, свою думку обґрунтовує частково або не обґрунтовує взагалі; частково розрізняє підстилі й жанри реалізації офіційно-ділового стилю; припускається значної кількості помилок і недоліків у структурній організації й оформленні текстів офіційно-ділового стилю; порушує норми українського ділового мовлення, частково добирає та вживає доцільні мовні засоби у процесі створення і редагування висловлювань офіційно-ділового стилю; потребує консультації викладача;

– **низький:** студент не володіє основними поняттями й категоріями стилістики і лінгвістики тексту; у процесі самостійної роботи правильно визначає стиль менше ніж половину із запропонованих текстів, не вміє обґрунтувати свою думку; здебільшого не розрізняє підстилі й жанри реалізації офіційно-ділового стилю; допускає значну кількість помилок або недоліків у структурній орга-

нізації та оформленні текстів офіційно-ділового стилю; допускає грубі порушення норм українського ділового мовлення; не вміє доцільно добирати й вживати мовностилістичні засоби у процесі створення і редагування висловлювань офіційно-ділового стилю; потребує постійної консультації та допомоги викладача.

Аналіз результатів виконання тестових і контрольних завдань дав змогу зробити висновок про недостатній рівень сформованості теоретичного компонента готовності майбутніх учителів до проведення стилістичної роботи в початкових класах НУШ. Середній показник якості засвоєння знань і сформованості практичних умінь зі стилістики української мови та культури ділового мовлення (високий і достатній рівні разом) становить 30%, середній показник загальної результативності – 78% студентів.

Якісний аналіз здобутих даних засвідчив, що майбутні вчителі загалом засвоїли основні поняття й категорії лінгвістики і стилістики тексту (правильні відповіді в середньому вказали 74% студентів).

У процесі виконання завдань на опис сучасної класифікації функціональних стилів та їхніх характерних ознак, визначення стильової приналежності поданих текстів більшість студентів зазнала труднощів. Так, лише 34% майбутніх учителів змогли назвати всі стилі з огляду на сучасні підходи до їх класифікації, стисло описати стильові ознаки, 22% – припустилися помилки, вказавши епістолярний стиль, вивчення якого не передбачається шкільною програмою, нечітко схарактеризували стильові ознаки; 28% – допустили неточності в назвах стилів або не зазначили конфесійний стиль, частково вказали ознаки стилів; 16% – змогли пригадати лише частину стилів, назвали окремі стильові ознаки. Завдання на визначення стилів запропонованих текстів з обґрунтуванням власної думки зуміли правильно виконати 8% студентів, 19% – припустилися 1–2 помилок, здебільшого аргументували свою відповідь; 29% – 3–4 помилки, частково обґрунтували свою думку; 28% – 5 і більше помилок, не змогли довести свою думку.

Узагальнені результати виконання завдань, метою яких було з'ясування рівня усвідомлення студентами стилеутворювальних факторів офіційно-ділового стилю, його підстилів і жанрів реалізації, структурних особливостей побудови, підтвердили неґрунтовне засвоєння навчального матеріалу (середній показник якості знань і сформованості практичних умінь становить 34%). Найскладнішими для майбутніх учителів виявилися завдання на визначення мовностилістичних засобів, які формують офіційно-діловий стиль, доцільний добір і вживання їх у процесі редагування й створення висловлювань цього стилю (середній

показник успішності виконання завдань – 67% студентів).

З метою визначення стану сформованості методичного компонента готовності майбутніх учителів до роботи з ознайомлення учнів з елементами ділового мовлення ми вибрали методи анкетування і бесіди. Анкета містила 10 запитань відкритого і закритого типів. Головним завданням анкетування було з'ясування рівня усвідомлення студентами основних підходів і принципів організації роботи з розвитку стилістично диференційованого мовлення учнів, опанування змісту такої роботи, оволодіння методикою роботи над текстами офіційно-ділового стилю на уроках української мови і розвитку мовлення в 2–4 класах НУШ. Крім того, зі студентами проводилися бесіди, метою яких було доповнення, уточнення, відповідей на запитання анкети.

Аналіз відповідей студентів на перше запитання анкети «Як Ви розумієте поняття «комунікативна компетентність»?» засвідчив, що більшість опитаних (47% студентів) змогли дати ґрунтовну відповідь, правильно визначивши зазначене поняття. Частина опитаних (44%) дали неповну відповідь, оскільки «комунікативну компетентність» розуміють як «суму знань про літературну мову, її норми і правила, засоби різних рівнів та вміння застосовувати ці знання в процесі комунікації», «систему вмінь і навичок використання знань із мови й мовлення в процесі спілкування» тощо, не називаючи такі важливі компоненти компетентності, як уміння вести міжособистісний і соціальний діалог, взаємодіяти; застосовувати різні тактики спілкування для реалізації вибраної стратегії; доречно використовувати невербальні засоби комунікації, послуговуватися формулами українського етикету та ін. Решта опитаних (9%) не змогли схарактеризувати поняття. Як бачимо, половина студентів нечітко орієнтується в сутності поняття «комунікативна компетентність».

У відповідях на друге запитання «Реалізація якого підходу в освітньому процесі на уроках української мови, на Вашу думку, сприятиме оволодінню рідною мовою учнями початкової школи, формуванню в них комунікативної компетентності?» більшість студентів обґрунтувала необхідність застосування комунікативно-діяльнісного підходу в початковому курсі мовної освіти (87%). Зауважимо, що третина з них (31%) змогла чітко аргументувати свою думку, навести конкретні приклади. Решта опитаних (13%) не відповіли на це запитання.

У третьому запитанні анкети майбутнім учителям початкової школи було запропоновано схарактеризувати поняття «розвиток стилістично диференційованого мовлення учнів». Результати аналізу відповідей студентів такі: 44% опитаних змогли дати ґрунтовну відповідь, 47% – засвоїли

поняття поверхово, 9% – взагалі не розуміють сутності цього поняття.

Відповідаючи на наступні запитання анкети («Який підхід, на Вашу думку, є провідним для організації ефективної роботи з ознайомлення учнів початкової школи з елементами ділового мовлення? У чому його сутність? Які принципи покладено в основу його реалізації?»), 46% студентів зазначили функціонально-стилістичний підхід, 30% – функціонально-комунікативний підхід, решта опитаних (24%) не змогли дати правильної відповіді. Водночас лише 18% студентів змогли розкрити сутність та основні принципи реалізації підходу в освітньому процесі; 46% хоч і визначили сутність підходу, проте вказали загальні принципи навчання мови й мовлення учнів; 36% опитаних взагалі не змогли назвати принципи, на яких ґрунтується цей підхід.

П'яте запитання анкети було закритого типу. Із запропонованих жанрів ділового мовлення майбутні вчителі вибирали ті, ознайомлення з якими передбачено в Типових освітніх програмах з української мови для початкової школи. Здобуті дані засвідчили, що студенти загалом орієнтуються у змісті програми з ознайомлення учнів початкової школи з текстами офіційно-ділового стилю. Так, 6% опитаних вказали всі жанри ділового мовлення; 19% – не зазначили один із жанрів або вказали зайвий, 30% – допустили дві помилки, 24% – правильно вказали половину жанрів, 21% студентів – менше ніж половину жанрів ділового мовлення.

Аналіз відповідей на шосте запитання «Яких результатів навчання мають досягти здобувачі початкової освіти в процесі роботи над текстами офіційно-ділового стилю (згідно з чинними програмами з української мови)?» дав змогу зробити висновок, що лише 6% студентів чітко орієнтується в напрямках роботи з розвитку ділового мовлення учнів 2–4 класів НУШ. 53% опитаних схарактеризували основні напрями і результати навчання, яких мають досягти учні в процесі роботи над текстами офіційно-ділового стилю. Решта студентів (41%) частково або зовсім не дали правильної відповіді на зазначене запитання.

Відповідаючи на сьоме запитання анкети щодо методів і прийомів, які вони застосували б для розвитку ділового мовлення учнів початкової школи, 43% студентів вказали ефективні методи і прийоми проведення такої роботи, 30% – назвали як доцільні, так і недоцільні методи й прийоми, зокрема мовний розбір, виконання завдань на розвиток логічного/критичного мислення, написання переказів, диктантів тощо. Решта опитаних (27%) зазначили методи і прийоми, що не відповідають меті й завданням роботи з розвитку ділового мовлення дітей молодшого шкільного віку.

У наступному запитанні студентам необхідно було визначити послідовність застосування різних

типів вправ і завдань у процесі роботи над текстами офіційно-ділового стилю. Результати виконання завдання такі: 10% опитаних змогли правильно виконати завдання, 36% – припустилися 1-2 помилок, 38% – 3 помилок, 16% – 4 і більше помилок.

На дев'яте запитання анкети «Чи погоджуєтесь ви з таким твердженням: «Кінцевою метою роботи з ознайомлення учнів із елементами ділового мовлення є формування в них текстотворчої компетентності, яка передбачає вміння створювати власні елементарні висловлювання з урахуванням мети і сфери вживання мовлення?»» усі студенти дали стверджувальну відповідь. 57% опитаних обґрунтували свою думку.

У процесі відповіді на останнє запитання анкети передбачалося самооцінювання студентами стану готовності до проведення стилістичної роботи. За результатами відповідей високого рівня досягли 6% опитаних, достатнього – 25%, середнього – 38%, низького – 6%, не змогли визначити свій рівень 25% майбутніх учителів початкової школи.

Отже, здобуті результати анкетування дають підстави стверджувати, що загальний рівень усвідомлення студентами основних підходів і принципів організації роботи з розвитку стилістично диференційованого мовлення дітей молодшого шкільного віку, опанування змісту такої роботи, оволодіння методикою роботи над текстами офіційно-ділового стилю на уроках української мови і розвитку мовлення в початковій школі є недостатнім.

Висновки. Проведене діагностичне дослідження стану готовності майбутніх учителів початкової школи до ознайомлення учнів з елементами ділового мовлення підтверджує актуальність досліджуваної проблеми. Більшість студентів

III курсу спеціальності 013 Початкова освіта Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка мають середній рівень сформованості теоретичного (лінгвістичного) й методичного компонентів готовності до роботи над текстами офіційно-ділового стилю на уроках української мови і мовлення в 2–4 класах НУШ.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в теоретичному обґрунтуванні й розробленні комплексної моделі теоретико-методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативно-стилістичної компетентності учнів у процесі сприймання, відтворення, продукування і редагування елементарних висловлювань офіційно-ділового стилю.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державний стандарт початкової освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti> (дата звернення: 07.09.2020).
2. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/konceptziya.pdf> (дата звернення: 07.09.2020).
3. Типові освітні програми для 1–2 класів НУШ, розроблені під керівництвом О.Я. Савченко і Р.Б. Шияна. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2019/11/1-2-dodatki.pdf> (дата звернення: 07.09.2020).
4. Типова освітня програма для 3–4 класів НУШ, розроблена під керівництвом О.Я. Савченко. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Savchenko.pdf> (дата звернення: 07.09.2020).
5. Типова освітня програма для 3–4 класів НУШ, розроблена під керівництвом Р.Б. Шияна. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Shiyana.pdf> (дата звернення: 07.09.2020).